

האור בתיבה

המבול ממשמש לבוא ולהחריב את העולם, נוח מתגייס לבנות את תיבת ההצלה, ובין ההוראות שה' נותן לו בבנייתה מבצבץ פרט מעניין: "צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתִּיבָה וְאֶל אִמָּהּ תַּכְלֶנָּה מִלְמַעְלָה" (בראשית ו, טז). זו הופעתה היחידה של המילה "צוהר" במקרא, ועל כן תהו עליה המפרשים. הכול מסכימים כי הצוהר משמש לתאורה בתוך התיבה; אבל מהו בדיוק?

רש"י מצטט ממדרש בראשית רבה (לא, יא) מחלוקת חכמים: "יש אומרים: חלון. ויש אומרים: אבן טובה המאירה להם". אם זו אבן טובה, יש בה סגולה פלאית: היא מייצרת אור וזורחת בחשכה. ר' עובדיה מברטנורה מציע לתלות את המחלוקת הזאת בשאלת הגיזרון הלשוני של המילה צוהר. על פי הדעה הראשונה, היא קרובת משפחה של המילה צהריים, ועל כן מובנה הוא חלון המחדיר לתיבה את אור השמש. ואילו הגורסים ש"צוהר" הוא אבן מאירה סבורים שהמילה היא נגזרת של "זוהר". חזקוני ומפרשים אחרים סבורים ששני הדברים נמצאו בתיבה: גם חלון, הנזכר בהמשך (בראשית ח, ו) כאשר נוח משלח ממנו את העורב, וגם סוג כלשהו של תאורה מלאכותית הנחוץ לימי המבול עצמם, כשהשמיים מכוסים בעננים.

מדוע, בעצם, משקיעים חכמי ישראל את זמנם ומרצם בשאלה שאין לה השלכות מעשיות? הרי לא יהיה עוד מבול. ה' הבטיח זאת במפורש. לא יהיה נוח שני. ישנם איומים שונים על שלום כוכב הלכת שלנו, אך בשום מקרה תיבה הצפה במים לא תספיק להצלת האנושות. למה אם כן חשוב לדעת מה מקור האור שהתקין נוח בתיבתו בימים הסוערים ההם? מהו הלקח לדורות?

אני רוצה להציע השערה דרשנית. דומני שהתשובה טמונה בתולדות הלשון העברית. בזמן המקרא, המילה "תיבה" הוראתה הייתה כהוראתה העיקרית בלשון זמננו: "ארגז, קופסה גדולה" (כך במילון אבן-שושן). קופסה קטנה, כמו התיבה שהונח בה משה התינוק, או קופסת ענק כמו זו שבנה נוח. אולם בלשון חז"ל קיבלה המילה הוראה נוספת. "תיבה" פירושה גם "מילה". נראה לי שחכמי המדרש, בבארם מה היה הצוהר, ביקשו לומר דבר-מה על התורה, על דבריה, יותר משביקשו לבאר את ענייניה הטכניים של תיבת נוח. לנגד עיניהם עמדה שאלת יסוד: מהו מקור האור המאיר את התיבה, את התורה? ומהו מקומו? האם התורה מוארת רק מתוכה, או גם מבחוץ? האם קיבלנו את התורה עם חלון – או עם אבן יקרה?

היו מן החכמים שסברו שהתורה מספיקה לעצמה. אם קשה בה משהו, הרי דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר,¹ כלומר את התשובה לכל שאלה בתורה אפשר למצוא במקום אחר בה. הפוך בה והפוך בה כי הכול בה.² במבט היסטורי, זו כנראה דעת הרוב. הגישה הרווחת, לאורך רוב השנים, הייתה שאין מה ללמוד בחוץ. התורה מוארת באבן יקרה המצויה בה ומחוללת את אורה בעצמה. גישה זו אף רמוזה בשמו של ספר

הזוהר, היצירה המרכזית של המיסטיקה היהודית (וראו דברי ברטנורה שהזכרנו לעיל).

אך היו גם דעות אחרות. בייחוד ידועה גישתו של הרמב"ם. הוא סבר כי פתיחת חלון אל הידע המדעי והפילוסופי חיונית להבנת דבר ה'. דווקא מתוך כך, טען ב'משנה תורה', מגיע האדם לאהבת ה' וליראתו. ההתבוננות המעמיקה במלאכת כפיו של "מי שאמר והיה העולם", במרקם העשיר לאי-סוף של הבריאה, מעוררת בנו השתאות והוד. זהו מקור האהבה. אנו גם מבינים מה קטנים אנחנו ומה זוטרים חיינו בתוך המערכת האדירה הזאת: זה מקור היראה.³

טיעונו של הרמב"ם במאה ה-12, שנים רבות לפני המהפכה המדעית, משכנעים שבע-שבעתיים כיום לנוכח מבול המידע החדש על טבע היקום. כל תגלית חדשה על גודלו הכביר של הקוסמוס ועל נפלאותיו של המיקרו-קוסמוס ממלאת את הנפש ביראה. "שָׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וְרָאוּ מִי בָרָא אֱלֹהִי" (ישעיהו מ, כו).

הרמב"ם לא חשב שהמדע והפילוסופיה הם דיסציפלינות חילוניות. הוא האמין כי אלו צורות קדומות של חוכמת ישראל, שהיוונים למדו מן היהודים והחזיקו בהן בשעה שעם ישראל הדווי והגולה שכחן. הוא לא ראה במדע ובפילוסופיה מקור תאורה עצמאי; הם היו בעיניו חלון אשר אורו של העולם שברא ה' בוקע מבעדו ועוזר לנו לפענח את התורה עצמה. **הבנת עולמו של ה' עוזרת לנו להבין את דבר ה'.**

הדבר אכן השפיע מאוד על דרכו של הרמב"ם בהנחלת אמיתות התורה. לדוגמה, מידיעותיו על הדתות הקדומות,

שאומנם היו בחלקן מבוססות על מקורות מידע לא מהימנים, הגיע לתובנה המעמיקה שלפיה ה"חוקים" בתורה, אותן מצוות שלכאורה אין להן טעם, כווננו למעשה למאבק נגד נוהגים אליליים מסוימים.

דוגמה נוספת – הידע של הרמב"ם בפילוסופיה האריסטוטלית אפשר לנסח לראשונה בבהירות רעיון המובלע בתנ"ך ובספרות חז"ל, שליהדות יש תורת מידות. היא מתעניינת לא רק במה שאנו עושים אלא גם במה שהננו: איזה סוג של אנשים אנחנו. זהו הבסיס ל"הלכות דעות" שלו, שפרצו דרך מחשבתית חדשה.

ככל שאנו מבינים יותר את הוויות העולם, אנו מיטיבים להבין מדוע התורה הינה כפי שהיא. המדע הוא מפת-דרכים לניווט במציאות; התורה היא הדרך.

גישה זו, מבית מדרשו של הרמב"ם, פותחה בעת החדשה במגוון צורות. תלמידי רש"ר הירש ניסחו זאת בסיסמה "תורה עם דרך ארץ". ב'שיבה יוניברסיטי' דיברו על "תורה ומדע". יחד עם הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל העדפתי את הביטוי "תורה וחוכמה", שכן כך מכונה הדבר במקרא.

מחבר ספרי המדע דיוויד אפסטיין פרסם לאחרונה ספר מרתק ושמו "טווח". כותרת המשנה: "איך מנצחים אנשי הידע הכללי בעולם של התמחויות".⁴ הוא מסביר שם כי התמקדות יתר בנושא יחיד טובה ליעילות אך רעה ליצירתיות. האנשים היצירתיים באמת, כגון זוכי פרס נובל, הם תכופות בעלי תחומי ההתעניינות הנרחבים, המתמצאים בתחומי ידע נוספים על

מקצועם המובהק, ולו כתחביב. גם בעולם הספורט, כנגד כל טייגר וודס, שהתמסר לגולף עוד בטרם למד לדבר, יש איזה רוז'ה פדרר שהתאמן בסוגי ספורט רבים לפני שבחר, בנעוריו המאוחרים, להתמקד בטניס.

להבדיל – רוחב ידיעותיו של הרמב"ם במדע, ברפואה, בפסיכולוגיה, באסטרונומיה, בפילוסופיה, בלוגיקה ובעוד תחומים רבים הוא אשר אפשר את היצירות שהפגין בכל אשר כתב – מאגרותיו, דרך פירושו למשנה, עבור ב'משנה תורה' שמבנהו שונה מזה של כל יתר ספרי ההלכה, וכלה ב'מורה נבוכים'. הרמב"ם אמר דברים שרבים אולי הרגישו לפניו, אך איש לא ביטאם באורח רהוט ומשכנע כל כך. הוא הראה כי יכול אדם להקפיד במצוות ולדבוק בכל לב באמונת ישראל ועם זה להיות יצירתי ולחשוף לעיני אנשים זולתו עומקים רוחניים ושכליים שהם לא ראו מימיהם. זו הייתה דרכו לעשות צוהר לתיבה, למילה האלוהית.

מנגד, ספר הזוהר רואה את התורה כאבן יקרה המאירה מכוח עצמה ואינה זקוקה לשום מקור אור חיצוני. עולמה הוא מערכת סגורה; הוא מסע מתמשך, נלהב, מעמיק ומרגש של חיפוש אחר אינטימיות עם האלוהות השוכנת בתוך היקום ובתוך נשמת האדם.

איננו מוכרחים להכריע בין שתי הדרכים. זכרו את דברי החזקוני, כי לנוח הייתה אבן יקרה להאיר בימים קודרים וחלון שהשמש תאיר בו כשהיא שבה וזורחת. דבר מעין זה קרה גם כאשר לתורה. בתקופות אפלות של רדיפות וגזרות פרוחה הקבלה, והתורה האירה מתוך עצמה. ואילו כאשר היה העולם

פתוח יותר בפני יהודים הם פתחו אליו חלון – וכך צמחו דמויות כגון הרמב"ם בימי הביניים ורש"ר הירש במאה התשע-עשרה.

אני מאמין כי האתגר של זמננו הוא לפתוח חלונות שהעולם יאיר לנו בעדם את הבנתנו בתורה – והתורה תאיר לנו את דרכנו בעולם.

- 1 ירושלמי, ראש השנה ג, ה.
- 2 משנה, אבות ה, כב.
- 3 משנה תורה, הלכות יסודי התורה ב, ב.
- 4 David Epstein, *Range*, Macmillan, 2019.